УДК 657.6:[33.053.22:658]

РОЗРОБКА ПРОГРАМИ АУДИТУ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Макаренко А.П., д.е.н., професор, Кузьменко І.В., магістрант
Запорізька державна інженерна академія

Авторами статті обґрунтовано необхідність розробки програми аудиту дебіторської заборгованості для підвищення ефективності діяльності підприємства та запропоновано методику його проведення, програму перевірки та робочі документи аудитора.

Ключові слова: *аудит, ефективність, дебіторська заборгованість, перевірка, програма перевірки, робочий документ аудитора.*

Постанова проблеми. У процесі своєї діяльності підприємство не завжди здійснює розрахунки з іншими підприємствами або фізичними особами одночасно з передачею майна, виконанням робіт, наданням послуг тощо. У зв'язку із цим у нього виникає дебіторська заборгованість.

Дебіторська заборгованість визначається як сума заборгованості дебіторів підприємству на певну дату. Дебіторами можуть бути як юридичні, так і фізичні особи, які заборгували підприємству грошові кошти, їх еквіваленти або інші активи. Порядок бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості та її відображення у фінансовій звітності регулюються П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість»

Отже, актуальною проблемою на сьогодні стає перевірка правильності, своєчасності, достовірності інформації про фінансовий стан суб'єкта господарювання, дебіторської заборгованості та законності господарських операцій, в результаті яких вона виникає. Оскільки облік та контроль дебіторської заборгованості є одним з ключових завдань у вирішенні проблем, що виникають під час поточного управління підприємством, у тому числі з позиції оптимального співвідношення між ліквідністю та прибутковістю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемним питанням аудиту дебіторської заборгованості присвячені праці таких вітчизняних та зарубіжних вчених як: Ф.Ф.Бутинець [2], Гончарук Я.А. [3], Гордієнко Н. І. [4], Давидов Г. М. [5], Дерій В. А., Іванова Н. А., Карпенко М. Ю. [6], Кулаковська Л. П. [7], Лищенко О.Г. [8], Огійчук М.Ф., Піча Ю. В., Савченко В. Я. [9], Усач Б. Ф. [10] та інші. Автори розглядають дане питання з різних точок зору та акцентують увагу на різних аспектах проведення аудиту дебіторської заборгованості. Проте саме питання розробки програми аудиту дебіторської заборгованості з метою підвищення ефективності підприємства розкрито недостатньо і потребує подальшого дослідження.

Постановка завдання. Метою роботи є розробка програми аудиту дебіторської заборгованості з метою підвищення ефективності діяльності підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Метою аудиту дебіторської заборгованості є підтвердження інформації щодо повноти, достовірності,

реальності, законності та правильності відображення в обліку та своєчасності розрахунків.

Як зазначає В.Я. Савченко основними завданнями проведення аудиту дебіторської заборгованості є:

– встановлення реальності дебіторської заборгованості та простроченої заборгованості (за якою минув строк позовної давності);

- перевірка правильності списання заборгованості, строк позовної давності якої минув;

- перевірка достовірності відображення в обліку дебіторської заборгованості залежно від прийнятого методу визначення реалізації;

- перевірка правильності та обґрунтованості списання заборгованості;

- дослідження правильності оформлення і відображення в обліку заборгованості за виданими авансами, пред'явленими претензіями [9].

Джерелами інформації для перевірки дебіторської заборгованості можуть бути:

- реєстри синтетичного обліку і звітність (Баланс, Головна книга);

- реєстри синтетичного й аналітичного обліку розрахунків (журнал № 3 від 3.1-3.6 відповідних машинограм за автоматизованого обліку).

З метою встановлення якості стану внутрішнього контролю та обліку дебіторської заборгованості, як правило, вдаються до опитування, що дозволяє у досить короткий термін скласти перше враження та оцінити загальний стан обліку операцій, найбільш вразливі місця в системі обліку розрахунків і визначити подальший напрямок перевірки. Тест аудитора для перевірки стану системи внутрішнього контролю дебіторської заборгованості наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Тест внутрішнього контролю дебіторської заборгованості

№	Зміст питання	Варіанти відповіді			Примітки
		Так	Ні	Інформація відсутня	
1. Контроль роботи з укладання договорів					
1.1	Чи є в наявності договори на реалізацію продукції (робіт, послуг)?				
1.2	Чи ведеться в хронологічному порядку реєстрація договорів на реалізацію продукції (робіт, послуг)?				
1.3	Чи беруть участь в укладанні договорів усі зацікавлені служби економічного суб'єкта?				
1.4	Чи ведеться контроль виконання договорів?				
1.5	Чи візує договори головний бухгалтер?				
2. Контроль розподілу функціональних обов'язків персоналу клієнта					
2.1	Чи залежить одержання авансів від виписки рахунків?				
2.2	Чи залежать виписка рахунків і відвантаження від роботи з коштами й іншим обліком дебіторської заборгованості?				
2.3	Чи залежать виписка рахунків від відправлення і збереження ТМЗ?				

№	Зміст питання	Варіанти відповіді			Примітки
		Так	Ні	Інформація відсутня	
2.4	Чи залежить контроль відповідності вимогам замовника від дебіторської заборгованості, бухгалтерського обліку і роботи з грошовими коштами?				
2.5	Чи залежить ведення аналітичного обліку дебіторської заборгованості від ведення Головної книги?				
2.6	Виписки по банківському рахунку розносить особа, не пов'язана з обліком дебіторської заборгованості та зобов'язань?				
3. Контроль системи обліку					
3.1	У період відпустки працівників, в обов'язок яких входить робота з дебіторською заборгованістю та зобов'язаннями, призначають виконувати їх обов'язок інших працівників бухгалтерії?				
3.2	Доступ до комп'ютеризованих записів дебіторської заборгованості та зобов'язань обмежений тими особами, яким необхідний такий доступ у рамках їхніх службових обов'язків?				
3.3	Документи на відвантаження, попередньо пронумеровані, рахунки-фактури ведуться з належною перевіркою їх послідовності?				
3.4	Чи контролюються недійсні й недійсні й невикористані рахунки?				
3.5	Чи використовуються затверджені прейскуранти для виставлення рахунків?				
3.6	Переліки рахунків дебіторів із розбивкою за термінами оплати складаються (і регулярно перевіряються) відповідною особою				
3.7	Чи перевіряються виписані клієнтам рахунки відповідною особою перед відвантаженням?				
3.8	Відвантажені кількості звіряються з кількостями, за якими виставляються рахунки-фактури?				
3.9	Детальна звірка аналітичного обліку дебіторської заборгованості із синтетичним рахунком проводиться власником, менеджером, бухгалтером чи іншою відповідальною особою?				
3.10	Чи класифікується дебіторська заборгованість за термінами оплати, чи перевіряється на повноту і точність відповідною особою?				
3.11	Скарги замовників і питання, пов'язані з виставленням рахунків-фактур, контролюються і вирішуються вчасно?				
3.12	Журнал замовлень ведеться і перевіряється регулярно для обліку невідвантажених замовлень?				
3.13	Рахунки-фактури: - порівнюються зі схваленими замовленнями на продаж - порівнюються з документацією на відвантаження - перераховуються на арифметичну точність - звіряються із затвердженими прейскурантами?				

№	Зміст питання	Варіанти відповіді			Примітки
		Так	Ні	Інформація відсутня	
3.14	Записи в журналі реєстрації виписки рахунків періодично порівнюються з документами на відвантаження?				
3.15	Сумарні підсумки (наприклад, сума партії) рахунків-фактур підбиваються щодня і порівнюються із записом у журналі-ордері?				
3.16	Відповідна особа періодично порівнює фактичний продаж із плановим продажем і контролює суттєву різницю?				
3.17	Адекватність резерву на покриття сумнівних боргів по рахунках періодично оцінюється відповідною особою?				
3.18	Наявність актів звірки взаєморозрахунків				
3.19	Наявність інвентаризаційних описів дебіторів				
4. Аналіз актів перевірок різними контролюючими органами					
4.1	Наявність актів перевірки дебіторської заборгованості контролюючими органами: - внутрішніми; - зовнішніми.				
4.2	Наявність помилок і фактів обману, виявлених контролюючими органами - внутрішніми; - зовнішніми.				
4.3	Суттєвість помилок і фактів обману, виявлених контролюючими органами: - суттєві; - несуттєві.				
4.4	Інші питання, що стосуються дебіторської і заборгованості.				

Одержавши в процесі попереднього планування дані про підприємство, аудитор приступає до розробки загального плану аудиту (табл. 2). План аудиту є документом організаційно-методологічного характеру та складається з переліку робіт на основних етапах аудиту і строків їх виконання із зазначенням джерел інформації [1]. Аудит дебіторської заборгованості підприємства авторами рекомендується проводити в кілька етапів.

Після складання плану аудиторської перевірки складається програма аудиту дебіторської заборгованості. Аудиторська програма розробляється з моменту конкретизації загального плану аудиту відповідно до національного нормативу аудиту «Договір на проведення аудиту № 1».

Програма аудиту містить перелік питань за окремими темами, видами і напрямками очікуваних робіт, що підлягають перевірці, час проведення, види аудиторських процедур (за який період часу слід перевіряти, спосіб контролю). В аудиторську програму також вносять перелік об’єктів аудиту за його напрямками, терміни проведення. Наявність програми, крім того, забезпечує контроль за своєчасним і якісним використанням аудиторських процедур.

Таблиця 2

Загальний план для проведення аудиту дебіторської заборгованості

№	Етапи	Аудиторські процедури	Термін аудиту	ПІБ
1	Підготовчий	Знайомство з підприємством клієнта, оцінка системи внутрішнього контролю та бухгалтерського обліку, визначення аудиторського ризику,суттєвості, планування аудиту дебіторської заборгованості		
2	Основний	Звірка залишку заборгованості за даними Головної книги з залишками в облікових регістрах		
		Перевірка наявності актів звірки і їх відповідності даним аналітичного і синтетичного обліку		
		Перевірка результатів проведення інвентаризації дебіторської заборгованості		
		Перевірка правильності нарахування резервів сумнівних боргів		
		Перевірка кореспонденції рахунків по створенню резерву та списанню сумнівної заборгованості		
		Перевірка відповідності залишку по рахунку 38 «Резерв сумнівних боргів» даним Балансу		
		Перевірка джерела списання безнадійної заборгованості		
		Звірка списання безнадійної заборгованості з обліком на за балансовому рахунку		
		Аудиторська правильність операцій у фінансовій звітності		
3	Заключний	Підготовка аудиторського висновку та складання аудиторського звіту		

На кожному етапі проведення аудиту дебіторської заборгованості розглянуті якісні критерії аудиторської перевірки: наявність - А; правдивість – Б; права та зобов'язання – В; повнота – Г; вимірювання – Д; оцінку вартості – Е; подання і розкриття – Є. Програма аудиту дебіторської заборгованості розглянута у таблиці 3.

Таблиця 3

Програма аудиту дебіторської заборгованості

№	Аудиторські процедури	Мета перевірки	Якісні критерії	Аудиторські докази	Методи аудиту	Індекс робочого документу	Термін аудиту	ПІБ
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	Звірка залишку заборгованості за даними Головної книги з залишками в облікових регістрах	Впевнитися у існуванні, повноті, правильності, законності відображення у первинних документах	А, Б, В, Г	Відомість, журнал ордер 3, Головна книга	Суцільний	ДЗ-1		

1	2	3	4	5	6	7	8	9
2	Перевірка наявності актів звірки і їх відповідності даним аналітичного і синтетичного обліку	Впевнитися у існуванні, повноті, правильності, законності відображення у первинних документах	А, Б, В	Накладні, товарні накладні, рахунки – фактури, платіжні доручення, відомість, журнал ордер 3.	Суцільний	ДЗ-2		
3	Перевірка результатів проведення інвентаризації дебіторської заборгованості	Впевнитися у існуванні, повноті, правильності, відображення у первинних документах	А, В, Г	Інвентаризаційна відомість, журнал ордер.	Вибірковий	ДЗ-3		
4	Перевірка правильності нарахування резервів сумнівних боргів	Впевнитися у існуванні, повноті, правильності, законності відображення у первинних документах	А, В, Е	Рахунки бухгалтерії, відомість, журнал ордер 3.	Вибірковий	ДЗ-4		
5	Перевірка кореспонденції рахунків по створенню резерву та списанню сумнівної заборгованості	Впевнитися у існуванні, повноті, правильності, законності відображення у первинних документах	А, Б, Г, Є	Платіжні документи, відомість, журнал ордер, Головна книга.	Суцільний	ДЗ-5		
6	Перевірка відповідності залишку по рахунку 38 «Резерв сумнівних боргів»	Впевнитися у існуванні, повноті, законності відображення у первинних документах	А, Б, В, Г, Є	Виписки установ банку, баланс, журнал ордер 3, Головна книга.	Вибірковий	ДЗ-6		
7	Перевірка джерела списання безнадійної заборгованості	Впевнитися у існуванні, повноті, правильності, відображення у первинних документах	А, В, Г, Е	Акт на списання представницьких витрат, журнал ордер 3, Головна книга, баланс.	Вибірковий	ДЗ-7		

1	2	3	4	5	6	7	8	9
8	Звірка списання безнадійної заборгованості з обліком на за балансовому рахунку	Впевнитися у існуванні, повноті, правильності, законності відображення у первинних документах	А, Б, В	Накладні, розрахунки бухгалтерії, первинні документи, журнал ордер, Головна книга.	Суцільний	ДЗ-8		
9	Аудиторська правильність операцій у фінансовій звітності	Впевнитися у існуванні, повноті, правильності, законності відображення у первинних документах	А, Б, В, Г	Баланс, Головна книга.	Суцільний	ДЗ-9		

Для вирішення поставлених завдань аудиту дебіторської заборгованості пропонуємо робочі документи аудитора, які на думку авторів стануть обґрунтованими доказами якісного аудиту дебіторської заборгованості.

Робочі документи аудитора наведені таблицях 4-6.

Таблиця 4

Робочий документ аудитора ДЗ-1 «Перевірка залишків дебіторської заборгованості»

Рахунок у Головній книзі	За даними підприємства				За даними аудиту				Відхилення за даними підприємства і аудиту	Примітки
	Дата	Залишок по Головній книзі	Залишок по журналу-ордеру	Сума відшкодування	Дата	Залишок по Головній книзі	Залишок по журналу-ордеру	Сума відшкодування		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Разом:										

Таблиця 5

Робочий документ аудитора ДЗ-2 «Перевірка наявності актів звірки на підтвердження дебіторської заборгованості»

Дебітор (повна назва підприємства, без скорочення)	Код рядка у ж/о	Сума дебіторської заборгованості	Дата виникнення заборгованості	Підстава виникнення заборгованості	Згідно акта звірки від дебітора		Примітка (розбіжність, причини)
					сума	дата	
1	2	3	4	5	6	7	8
Разом:							

Таблиця 6

Робочий документ аудитора ДЗ-8 – «Перевірка списання безнадійної заборгованості з обліком на за балансовому рахунку»

Дебітор	Дата визначення боргу безнадійним	Сума, що відображена на за балансовому рахунку	Погашення боргу		Кореспонденція рахунків		Примітки
			Дата виписки банку	Сума	Дебет	Кредит	
1	2	3	4	5	6	7	8

Висновки. Таким чином, аудит повинен бути організований так, щоб адекватно відображати всі аспекти діяльності суб'єкта, що перевіряється, настільки наскільки вони відповідають перевіреній фінансовій інформації. Для того щоб аудитор висловив незалежну думку, він повинен одержати гарантію того, що інформація у бухгалтерській документації та інших джерелах інформації достовірна і законна.

Проведення аудиту дебіторської заборгованості підприємств різних форм власності має велике значення, оскільки сприяє впорядкуванню інформації, прозорості та достовірності даних щодо розрахункових операцій із дебіторами. Звичайно, кожен аудитор має право самостійно визначати методику проведення аудиту, та все ж чітко поставлена мета і визначена методика проведення аудиту дебіторської заборгованості спростить роботу виконавця й дасть можливість отримати повну та достовірну інформацію щодо питань дебіторської заборгованості.

Саме тому визначенню та вивченню цих категорій необхідно приділяти важливе значення, тому що від прийнятих сьогодні рішень аудитора залежить стан та перспективи розвитку підприємства завтра.

Список використаних джерел:

1. Аудит. Курс лекцій для студентів ЗДІА спеціальності 6.050100 «Облік і аудит», денної та заочної форми навчання. / Укл.: Г.М. Бескоста – Запоріжжя, 2007. - 85 с.
2. Бутинець Ф.Ф. Аудит: Підручник для студентів спеціальності «Облік і аудит» вищих навчальних закладів. / За ред. проф. Ф.Ф. Бутинця - 3-тє вид., доп. і перероб. - Житомир: ПП «Рута», 2005. – 512 с.
3. Гончарук Я.А. Аудит: Навч. Посіб./Я.А. Гончарук, В.С.Рудницький. - 3тє вид., перероб. і доп.- К.: Знання, 2007. – 443с.
4. Гордієнко Н.І. Аудит, методика і організація: навч. посібник. У 2 ч. Ч. 2 / Н.І. Гордієнко, О.В. Харламова, М.Ю. Карпенко. — Харків: ХНАМГ, 2007. — 452 с.
5. Давидов Г. М. Аудит : [навч. посібник] / Г. М. Давидов. – К. : Т-во «Знання», 2001. – 363 с.
6. Карпенко М.Ю. Аудит, методика і організація: Навч. посібник. У 2 ч. Ч. 2 / М.Ю. Карпенко, О.В. Харламова − Харків: ХНАМГ, 2010. – 294с.
7. Кулаковська Л. П. Організація і методика аудиту: навч. посібник [для ВНЗ] / Л. П. Кулаковська, Ю. В. Піча. - К. : Каравела, 2004. - 567 с.
8. Лищенко О. Г. Управління дебіторською заборгованістю підприємства / О. Г. Лищенко // Економічні науки. – 2010. − №6. − С. 204–209.
9. Савченко В. Я.Аудит : [навч. посібник] / В. Я. Савченко. - К. : КНЕУ, 2006. - 322 с.
10. Усач Б. Ф. Організація і методика аудиту : [підручник] / Усач Б. Ф., Душко З. О., Колос М. М. - К. : Знання, 2006. - 295 с.

Рецензент – д.е.н., професор Мармуль Л.О.